
SOCIAL DIMENSIONS OF ECONOMIC SAFETY

Nedka Nikolova Technical University – Varna, Bulgaria n.nikolova@tu-varna.bg

Abstract: The intensive processes of globalization, the competition increase, all the geopolitical, environmental and financial crises over the last decade have led to new challenges in creating the necessary conditions for achieving the Global Millennium Goals reflected in the UN Program for Sustainable Development 2030: "Let's transform our world". Central to this system is the economic safety. Its guarantee is a continuous, multilevel process of strategic management at all levels of the socio-economic system. Interest in economic security issues is expanding rapidly in relation to the social consequences of new strategic risks, as well as the informatization and the intellectualization of the socio-economic system. A central methodological problem in the economic safety theory is the establishment of a unified set of criteria and indicators for its evaluation. Economic security is a complex, multi-dimensional socio-economic phenomenon, and these qualities make it difficult to choose a unified methodological approach in building the assessment system. Various methodologies, having fragmented properties, not containing indicators for assessing social aspects as well as the social consequences of economic safety have been proposed in the specialized literature. The successful implementation of sustainable development policy, which is based on the three-tier system of economic, social and environmental spheres also requires social and environmental impact assessments to be considered while evaluating the economic safety. The discussion on the social dimensions of economic safety is guided both by the methodological approach to selecting criteria and indicators as well as by the number, name and the cognitive force of the measures involved. The first social indicators in the economic safety assessment system were suggested by J. Galbraith and J. Forester in the 1960s of the 20th century. Nowadays, in the scientific literature have been discussed various analytical and generalizing integrated indicators, rating and indicative systems, and institutional methods of authoritative international organizations have been applied.

The main goal of the author in the present article is the systematization of the results of the theoretical research on the social dimensions of economic safety and its relation to sustainable development. On the basis of exhaustive scientific analysis has been suggested a practical oriented system in compliance with the requirements of the International Standards and the conditions of the Bulgarian economic and financial system.

Keywords: economic safety, sustainable development

СОЦИАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА БЕЗОПАСНОСТ**Недка Николова**Технически университет – Варна, България, n.nikolova@tu-varna.bg

Резиме: Интензивните процеси на глобализация, нарастването на конкуренцията, геополитическите, екологични и финансови кризи през последното десетилетие изведоха новите предизвикателства, свързани със създаването на необходимите условия за постигане на Глобалните цели на хилядолетието, отразени в Програмата на ООН за устойчиво развитие 2030: „Да преобразим нашия свят”. Централно място в тази система заема икономическата безопасност. Нейното гарантиране е непрекъснат, многостепенен процес на стратегическо управление на всички равнища на социално-икономическата система. Интересът към въпросите на икономическата безопасност се разширява бързо и във връзка със социалните последици от новите стратегически рискове, информатизацията и интелектуализацията на социално-икономическата система. Централен методически проблем в теорията за икономическата безопасност е изграждането на единна система от критерии и индикатори за нейната оценка. Икономическата безопасност е сложен, многоаспектен социално-икономически феномен и тези нейни качества затрудняват избора на единен методологически подход при изграждане на системата за оценка. В специализираната научна литература са предложени различни методики, които имат фрагментарен характер и не съдържат индикатори за оценка на социалните аспекти и социалните последици на икономическата безопасност. Успешната реализация на политиката за устойчиво развитие, в основата на която стои триединната система на икономическата, социалната и екологична сфера изисква при оценката на икономическата безопасност да се отчитат и ефектите в социалната и екологична сфера. Дискусията относно социалните измерения на икономическата безопасност се води както относно методологическия подход за избор на критерии и показатели, така и относно броя, наименованието, познавателната сила на включените измерители. Първите социални индикатори в системата за оценка на икономическата безопасност са предложени от Дж. Гълбрайт и Дж. Форестер през 60-те години на ХХ в. Днес в научната литература се обсъждат различни аналитични и обобщаващи интегрални показатели,

рейтингови и индикативни системи, прилагат се и институционални методики на авторитетни международни организации. Основна цел на автора в настоящата публикация е систематизация на резултатите от теоретичните изследвания относно социалните измерения на икономическата безопасност и нейната връзка с устойчивото развитие. На основата на задълбочен научен анализ е предложена практически ориентирана система, съобразена с изискванията на Международните стандарти и условията на българската икономическа и финансова система.

Keywords: economic safety, sustainable development

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Геополитическата роля на всяка държава се определя не само от факторната надареност, но и от нейния икономически потенциал и качеството на стратегиите и политиките за управление на социално-икономическото развитие. Ключова роля за развитието и защитата на този потенциал има системата за национална безопасност. Тя е „сложен комплекс за противодействие срещу вътрешните и външни фактори (рискове и заплахи), които могат да отключат дестабилизиращи процеси на всички равнища на управление на националната икономика”¹. Централно място в този комплекс заема системата за *икономическа безопасност*, чието ефективно функциониране трябва да осигури устойчиво развитие на националната икономика и повишаване на нейната международна конкурентоспособност.

Концепцията за икономическата безопасност е нов социално-икономически феномен, който се развива в глобален мащаб. Нарастващата актуалност на проблемите на икономическата безопасност след последната финансово-икономическа криза (2008-2011) и все още недостатъчната степен на тяхното теоретично осмисляне, провокираха оценките на водещи експерти от Световната банка, че „икономическата безопасност не е просто икономическа категория, тя е цял клас взаимосвързани процеси и явления, които трябва да се изследват и управляват в тяхната взаимозависимост с пълно отчитане на дългосрочните социални ефекти за обществото”². Бордът на Банката отправи покана към всички правителства „да обсъдят и приемат стабилизиращи мерки и програми за преодоляване на последиците от кризата и да *засилят системите за национална икономическа безопасност*”³. През последните няколко години Концепцията за икономическата безопасност преживява динамична еволюция, в хода на която на основата на новите стратегически документи и съвременните постижения на икономическите, политическите, управленските, социалните науки и информационните технологии се водят научните дискусии относно нейната концептуална същност, форми на проявление, методи за оценка и управление.

2. ЕВОЛЮЦИЯ НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА ИКОНОМИЧЕСКАТА БЕЗОПАСНОСТ В КОНТЕКСТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ

Концепцията за икономическата безопасност води своето начало от американската доктрина за национална безопасност, представена от Президента *Теодор Рузвелт* през 1904 г., когато в свое писмо до конгреса на САЩ, той обосновавал необходимостта от изграждане на система за *национална икономическа безопасност*⁴. През 1934 г., в периода на Великата депресия, новоизбраният президент на САЩ *Франклин Рузвелт* в годишното си обръщение към нацията използвал понятието „*national economic safety*” (национална икономическа безопасност) и го определил като „жизненоважен приоритет на държавата”. Същата година е създаден Федерален комитет по икономическа безопасност на САЩ. С първостепенно значение в неговата програма са определени задачите, свързани с „нормализиране и стабилизация на социалната обстановка в страната, изработване и приемане на законодателство за държавното пенсионно осигуряване и социалното застраховане на безработните”⁵. От анализа на първите програмни документи, дефиниции и задачи на икономическата безопасност може да се констатира, че тя е пряко свързана с реализацията на социалните цели на обществото в подкрепа на модела за „социалната държава”.

В документите на ООН, понятието „икономическа безопасност” се открива за първи път в Резолюция 42/165 от 1986 г., когато Генералната Асамблея на ООН се обърнала към Генералния секретар с инициатива „да бъдат проведени консултации с видни деятели, представляващи всички

¹ Murdoch C., Economic factors as objects of security: Economics, security and vulnerability, Economics issues& national security, Laurence, 2009, p. 61

² <http://www.worldbank.org/en/research>

³ <http://www.worldbank.org/en/research>

⁴ Meddison A., The World Economy, OECD, 2009, p. 102

⁵ Murdoch C., Economic factors as objects of security: Economics, security and vulnerability, Economics issues& national security, Laurence, 2009, p. 74

региони по въпроса за принципите на *международната икономическа безопасност*⁶. Обобщавайки всички последващи резултати, през април 1987 г., Секретариатът публикувал „Концепция за международната икономическа безопасност“. Тя е първият глобален документ, в който са поставени концептуалните основи на понятието „икономическа безопасност“ и то е регламентирано в международен план. През 1994 г. експерти на Програмата за развитие на ООН предлагат *качествено нов подход*, основан на разбирането, че е време „да се направи преход от тясното схващане за икономическата безопасност като локално понятие за качество на националната икономика към *всеобхватна концепция за безопасността на човека и фокусът да се премести от изключителното внимание към безопасността на страните и териториите към безопасността на човека в неговите социални измерения* и да се премине от безопасност чрез въоръжаване към безопасност чрез постъпателно развитие на човека“⁷. На глобално равнище този подход намира своето развитие и материализация в съвременната Концепция за устойчиво развитие. Нов етап в нейното развитие открива Световната конференция по управление на околната среда в Рио-де-Жанейро (1992) и приетият План за действие, наречен „Програма 21“. В приетата Декларация са формулирани 27 принципа, първият от които гласи „Човекът е централно звено при разглеждане на въпросите за устойчиво развитие, което е ориентирано към опазване на здравето на човека и към осигуряване на пълноценен живот в хармония с природата“⁸.

Мащабните социално-икономически трансформации и противоречивите резултати от икономическите реформи през 90-те години на ХХ в. предизвикаха повишен интерес към проблемите на икономическата безопасност. Качествено нов етап в развитието на процеса за гарантиране на икономическа безопасност и устойчиво развитие в планетарен мащаб открива Срещата на държавните и правителствени лидери на държавите-членки на ООН, състояла се на 25-27.09.2015 г. в централата на ООН в Ню Йорк. Прието е официално Решение за нови Глобални цели на хилядолетието и „Програма за устойчиво развитие 2030: Да преобразим нашия свят“. В заключителния документ на срещата Програмата се определя като „План за действие в полза на Хората, Планетата и Благоденствието“, като „този план ще се изпълнява от всички държави и всички заинтересовани страни в условията на партньорство и сътрудничество“⁹. Важен фокус на Програмата е *интегративния подход* в решаването на най-важното предизвикателство в глобален мащаб, определено като „изкореняване на бедността във всичките и форми и измерения, включително крайната бедност и повишаване на качеството на живот“ така, че „никой да не бъде пропуснат“ (no one left behind)¹⁰. Новият Дневен ред, определен от приетите цели, *изисква качествено нов подход* в разрешаването на икономическите и социални проблеми на обществото. Той поставя човека, неговото здраве и благосъстояние и качеството на неговия живот в центъра на действията на всички заинтересовани страни. В качеството на такива се разглеждат и *бъдещите поколения*.

Новите социално-икономически реалности, които характеризират прехода към новото столетие и Новият Дневен ред на обществото, доведоха до дълбоко преосмисляне на икономическата теория, в т.ч. и на теорията за икономическата безопасност. Анализът на научните дефиниции за икономическата безопасност показва, че от най-ранната ѝ поява до днес категорията „икономическа безопасност“ е била изследвана и обсъждана в икономически, управленски, социологически, политически, философски и други школи, във връзка с което са се формирали различни схващания за нейното съдържание, структура, оценка и управление. В съвременната научна литература можем да обособим няколко методологически подхода към дефинирането на категорията „икономическа безопасност“:

Първият подход обединява научни и институционални дефиниции, в които икономическата безопасност се разглежда като *условие* или *съвкупност от условия*. Този подход е характерен за най-ранните схващания, където тя се дефинира като „съвкупност от условия и фактори, осигуряващи независимостта на националната икономика и нейната способност да се обновява на основата на динамичен икономически растеж“¹¹.

Вторият подход разглежда икономическата безопасност в статика и я определя като „*състояние* на икономиката и институтите на властта, при което се осигурява гарантирана защита на националните интереси и отбранителния потенциал, дори при неблагоприятни условия на развитие на

⁶ Концепция за международна икономическа безопасност, Доклад на Генералния секретар на ООН, Документ ООН A/42/314 от 4 юни 1987

⁷ Our Common Future/ Brundtland Report (1987), United Nations World Commission on Environment and Development

⁸ European Commission (2001a) A sustainable Europe for a better world: A European Union strategy for sustainable development. Communication from the Commission. Brussels, 15 May 2001

⁹ Да преобразим нашия свят: Програма за устойчиво развитие до 2030, С., МвнР, 2016

¹⁰ Да преобразим нашия свят: Програма за устойчиво развитие до 2030, С., МвнР, 2016

¹¹ Economics and National Security, A History of Their Interaction /ed. by C. B. Goodwin Durnham, London, Duke University Press, 1991, p. 86

вътрешните и външни процеси¹² или като „състояние на защитеност на националното стопанство, което първо, по обем и структурни параметри осигурява постигането на икономическите цели на държавата, независимо от вътрешните и външни заплахи и второ, осигурява на народа благосъстояние и качество на живот на равнището на стандартите на цивилизованите страни“¹³.

Третият подход обединява група автори, които дефинират икономическата безопасност като *атрибутивно качество* на икономическата система, като „способност на националната икономика ... да защити националните интереси от събития, процеси или действия, които представляват заплахата от вътрешен или външен характер“¹⁴ или като „жизнеспособност“ (*national vitality*), която е главна цел на националната икономическа политика и зависи от ефективността на управляващото въздействие¹⁵.

Някои автори определят икономическата безопасност като „синтетична категория“ на границата на икономиката и политологията. В много публикации тя се свързва с категориите „икономически суверинетет“, „икономическа независимост“, „икономическа устойчивост“¹⁶.

През последното десетилетие се формира *качествено нов подход*, който свързва икономическата безопасност с *устойчивото развитие*. Първата официална дефиниция на понятието „устойчиво развитие“ се открива в Доклада на Световната комисия по околната среда и развитие „*Our Common Future/ Brundtland Report*“ (1987), където е дефинирано като: „развитие, което създава възможност за задоволяване нуждите на днешното поколение, без да бъде застрашена възможността на бъдещите поколения да задоволяват своите нужди“¹⁷. В тази дефиниция понятието „устойчиво развитие“ е приложено към глобалното развитие като цяло и към развитието на отделните страни и региони. Това определение съдържа две ключови променливи, които ограничават свободните интерпретации: „потребности“ и „ограничения“. Тези ограничения са базирани на технологиите и социалната организация, както и на възможностите да се използва природната среда за удовлетворяване на човешките потребности. Най-сериозно предизвикателство в тази дефиниция е интегрирането на устойчивостта на околната среда с намаляването на бедността. Текстът изтъква необходимостта от управление на икономическото развитие по начин, който отчита ограничеността на ресурсите и социалната справедливост и акцентира върху необходимостта от изработването на единен подход за премахване на бедността и повишаване на качеството на живот. Анализът на дефиницията дава възможност да се обособят три области на нейното приложение: икономическа, социална и екологична. От трите области именно социалният аспект най-силно оспорва традиционните схващания за развитието.

Анализът на предложените дефиниции и методики дава основание да констатираме, че устойчиво развитие извежда на преден план социалните цели на обществото и социалната сфера като обект на защита и безопасност. Безопасността на социалната сфера като най-динамичния компонент в системата на икономическата безопасност е „своеобразен социален разрез на националната безопасност, който описва сложна и противоречива система на взаимодействието на личността и обществото в тяхната естествена жизнена (природна) среда“¹⁸. За да се развива устойчиво, тази система трябва да се изгражда върху следните *принципни изисквания*:

- 1) социална независимост на държавата;
- 2) стабилност и устойчивост на системата за социална защита на населението;
- 3) способност на системата за социална защита към системно саморегулиране, развитие и усъвършенстване;
- 4) високо равнище на качеството на живот;
- 5) критично ниски равнища на безработицата;
- 6) стабилност на минималната работна заплата и нейното съответствие на социалния минимум;
- 7) високи стандарти на безопасност на труда;
- 8) нарастващ обем на социалните инвестиции;
- 9) активно развито социално партньорство;
- 10) високо равнище на социалното застраховане и осигуряване;
- 11) висока степен на развитие на отношенията в социалната сфера и др.

¹² Энциклопедический словарь /под ред. Ю. И. Аверьянова, М., Издательство Московского коммерческого университета, 2009, с. 29

¹³ Economic Security for a batter World, International Labor Office, Washington Brookings Institution Press, 2004, p. 65

¹⁴ Kirshner J., Political Economy in Security Studies after the Cold War // Review of International Political Economy, 2011, № 2 (6), p. 78

¹⁵ Yong J., Economic Security: Redressing Imbalance // Review of International Political Economy, 2010, № 1 (5), p. 34

¹⁶ Глазьев С.Ю., Основы обеспечения экономической безопасности страны – альтернативный реформационны курс // Русский экономический журнал № 1, 2007, с. 67

¹⁷ Our Common Future/ Brundtland Report (1987), United Nations World Commission on Environment and Development

¹⁸ Economic Security for a batter World, International Labor Office, Washington Brookings Institution Press, 2004, p. 47

Свързването на икономическата безопасност с устойчивото развитие и нейното дефиниране като „*комплексна система, която да гарантира устойчивото развитие*“, предполага избор на методологически подход, чрез който да бъде установен характера и силата на тази връзка и инструментите за нейното измерване.

3. СОЦИАЛНИТЕ ИНДИКАТОРИ В СИСТЕМАТА НА ИКОНОМИЧЕСКАТА БЕЗОПАСНОСТ

Извеждането на *социалните цели* като приоритет на общественото развитие изисква дефиниране на тези количествени и качествени индикатори, чрез които ще се идентифицира и измерва тяхното постигане. В социалната сфера намират реална реализация жизненоважните интереси на личността, семейството, на всички социални групи в обществото, което я характеризира като *многоаспектна и многостепенна система*. Включването в системата на икономическата безопасност на такива категории като „качество на живот“, „благосъстояние“, „жизнеспособност“ и др., които нямат преки количествени измерители, превръща оценката на социалната сфера в методически труден и все още недостатъчно структуриран научен проблем. Той „се оказва толкова сериозен и мащабен, че на много съвременни изследователи, дори нобелови лауреати, се налага да изучават възможностите на новите методически и информационни инструменти за измерване на икономиката и благосъстоянието“¹⁹. Методически примери за разработки от такъв порядък са системите за измерване, разработени от ООН, ЮНЕСКО, МВФ, Световната банка, водещи университети в света. Широка популярност получиха методологиите на World Economic Forum, Heritage Foundation, Wall Street Journal, Environmental Sustainability Index, United Nations Development Program и др. Всички те са опит да се рационализира традиционната система и да се създаде адекватна методология за оценка на социално-икономическата система.

Първите социални индикатори в системата за оценка на икономическата безопасност са предложени от Дж. Гълбрайт и Дж. Форестер през 60-те години на XX в. В своите фундаментални изследвания „*The Affluent Society*“ (1958) и „*World Dynamics*“ (1971) те дефинират и аргументират категорията „качество на живот“ (*quality of life*) като базова категория за измерване на социалния прогрес на обществото²⁰. Началото на системни научни изследвания върху социалните индикатори е поставено през 1964 г. в САЩ, когато американският президент Линдън Джонсън, в програмна реч „The Great Society“, обосновал необходимостта от въвеждането на „социални индикатори“, които да оценяват качеството на живот на хората и в обществото като цяло. Днес в научната литература се обсъждат различни аналитични и обобщаващи интегрални показатели, рейтингови и индикативни системи, прилагат се и институционални методики на авторитетни международни организации. В световната практика са се формирали три методологически подхода:

- *първият подход* се базира на разработването на съвкупности от общи и частни статистически показатели;
- *вторият подход* използва интегрирани и агрегирани статистически показатели, каквито са социално-икономическа, еколого-социално-икономическа безопасност;
- *третият подход* обхваща рийтинговите системи, изградени от международно приети индекси, чрез които всяка година се извършва ранжиране на държавите-членки на ООН.

Най-широка популярност имат *рейтинговите системи* на авторитетни международни организации, изградени върху многостепенни методики: 1) Индекс „Качество на живот“ (Quality of life), изчисляван и изследван от няколко международни института и фондации, сред които на първо място са трите европейски институции – European Quality of Life Survey (EQLS); European Social Survey (ESS); European System of Social Indicators (ESSI); 2) Индекс на човешкото развитие (Human Development Index); 3) Индекс за качеството на развитие на обществото (GINI Index); 4) Индекс на реалния прогрес (Genuine Progress Indicators –GPI); 5) Индекс за устойчиво икономическо благосъстояние (Index of Sustainable Economic Welfare – ISEW) и др. За целите на нашето изследване ще разгледаме две институционални методики с висока познавателна сила.

1) *Индекс „Качество на живот“ (Quality of life)* - Първите научни изследвания за конструиране на социален индикатор за качеството на живот са реализирани от експерти на Института за социални изследвания към университета в Мичиган и от Националния център за изследване на общественото мнение в Чикаго – Джон Гълбрайт, Даниъл Бел, Отис Дънкън и др. Лансираната концепция за „качество на живот“ е алтернатива на концепцията за материалния икономически растеж. Тя трябвало да „еманципира“ човека от доминиращата роля на материалните условия и ценности и да утвърждава философията, че при постигнато високо икономическо равнище на националната икономика, не количествените критерии (колко материални условия), а качествените критерии (какво качество на

¹⁹ Глазьев С.Ю., Основы обеспечения экономической безопасности страны – альтернативный реформационный курс // Русский экономический журнал № 1, 2007, с. 61

²⁰ Galbraith J., *The Affluent Society*. Cambridge (Mass.), 1958; Forrester J., *World Dynamics*, N.Y., 1972

живот) стоят в основата на обществения прогрес. Освен собственост върху пари и материални вещи, хората трябва да имат „добри знания, добро образование, интересна работа, пълноценен отход, успехи в личностното развитие, добър семеен и социален живот”²¹. Добро е това общество, което може да осигури *високо качество на живот*, задача на „доброто общество” е да осигури среда, възможности и социални структури и да изгради стремеж към индивидуално щастие²². Дълбокият хуманизъм на концепцията за „качество на живот” се разкрива от факта, че тя е насочена не само към социално слабите слоеве на обществото, но и към цялата нация, в условията на просперирано в икономически план общество, което си поставя *многомерни цели* на социално развитие.

Концепцията за „качеството на живот”, оценено чрез система от социални индикатори е не просто научна и изследователска програма, тя е дълбока идеологическа и политическа парадигма. Идеята за „доброто постиндустриално (постматериално) общество”, близка до политическите схващания за „социалната държава” се разширява бързо и на Европейския континент. Осъзната е важната функция на социалните индикатори – чрез тях се осъществява мониторинг върху посоката и дълбочината на социалната промяна в общественно-икономическо развитие. Дълбоката познавателна стойност на социалните индикатори се състои именно в това, че чрез тях се измерва и оценява дали и доколко се подобрява живота на хората при повишаващо се равнище на икономическата система.

2) *Индекс на човешкото развитие (Human Development Index)* е комплексен интегрален статистически показател за социално-икономическо развитие на страните, в който се отчита не само обема на употребяваните материални блага, но и възможностите за развитие на човека в неговата естествена среда. Индексът е разработен през 1990 г. от пакистанския икономист Махбубул Хак и негови колеги, вдъхновени от идеите на духовния водач Амартя Сен. От 1993 г. индексът се използва от Програмата за развитие на ООН (UNDP) и служи като инструмент за класиране на държавите като „бедни” и „богати”, „развити” и „развиващи се” страни. За периода от своето първо приложение до 2017 г. индексът е изчисляван всяка година за над 140 държави, за което са изготвени над 600 доклада за развитие на човешкия потенциал на национално, регионално и местно равнище. Методиката на индекса го определя като комплексен показател, който оценява средните постижения на дадена страна в следните три основни аспекта на човешкото развитие:

- *продължителност на живота* и здравословен начин а живот, който се оценява чрез вероятната продължителност на живота към момента на раждането. Тази компонента позволява да се изчисли косвено задоволяването с продукти и условия за живот от първа необходимост (храна, достъп до питейна вода, жилище, добра хигиена, медицински грижи и услуги);
- *знание (равнище на образование)* – оценява се според степента на грамотност на възрастните (процент от населението над 15 години), които могат да четат и разбират кратък и лесно достъпен текст за ежедневиия живот. Отчитат се и съотношенията на записалите се учаци в начално, основно, следно и висше образование. Полученият резултат изразява степента на знание като предпоставка за участие при вземане на решения на работното място или в обществена среда;
- *жизнен стандарт*, изчислен като естествен логаритъм от БВП на глава от населението в съотношение с покупателната възможност (равнище на цените и инфлация). С тази компонента се отчита влиянието на елементи от качеството на живот, които не са били включени в предходните две категории – мобилност, достъп до култура и изкуство, спорт и др. Според прогнозата на ООН до 2020 г. максималното значение на този показател в развитите страни ще бъде 40 000 щ.д. на глава от населението.

През 2010 г. тази методика на индекса е допълнена с Индекс на човешкото развитие, отнесен към неравенството (Inequality adjusted HDI). Тази модификация на индекса има по-висока познавателна стойност защото отчита още един критерий – благосъстоянието.

Най-силна характерна черта на представената методика е нейната познавателна сила, изразена във възможността да се оценят трите най-важни области на развитие на човека: възможността да живее дълго, възможността да получава знания и възможността да има качество на живот на съвременен равнище във времето, в което живее. Установени са минималните и максимални значения на отделните компоненти на трите групи показатели, което улеснява ранжирането на резултатите при подреждането на страните (Табл. 1).

²¹ Galbraith J., *The Affluent Society*. Cambridge (Mass.), 1958

²² Campbell A., *The Sense of Well-Being in America: Recent Patterns and Trends*. N.Y.: McGraw-Hill, 1981, p. 4

Таблица 1: Минимални и максимални значения на Human Development Index и неговите компоненти

№	ПОКАЗАТЕЛИ	Максимално значение	Минимално значение
1	2	3	4
1.	Средна продължителност на живота, (години)	85	35
2.	Относителен дял на грамотното възрастно население (%)	100	0
3.	Относителен дял на учащите се спрямо цялото население (%)	100	0
4.	БВП на глава от населението, изчислен по паритета на покупателната способност на американския долар	40 000	100

Значенията на самия индекс са в диапазона от 0 до 1. Анализирани в ретроспекция, този показател показва пътя, който е изминала съответната държава в посока към постигането на максималната цел. Класирането на страните се извършва в три групи:

- първа група – високоразвити страни със стойност на ИНД > 0,800
- втора група – развиващи се страни със стойност на ИНД = 0,500 – 0,799;
- трета група – изоставащи страни с ниско равнище на ИНД < 0,500

Съдържателният смисъл на индекса се изразява в това, че колкото е по-близо до 1, толкова са по-високи възможностите, изразени чрез статистическата вероятност, за реализация на човешкия потенциал на основата на дълголетието, повишаване на образованието и доходите. Според експерти на Световната банка, „в този индекс живеят четири парадигми”: 1) ефективност и продуктивност на националната икономика, насочени към повишаване на доходите; 2) равенство, разбирано като равни възможности в реализацията на способностите и ползване на богатата; 3) устойчивост на развитието, което позволява да бъде осигурен достъп до възможностите на цивилизацията не само на настоящите, но и на бъдещите поколения; 4) разширяване на възможностите, предполагащо, че развитието се осъществява не само в интерес на хората, но и с техните усилия.

В новите подходи за конструиране на социални индикатори все по-често се включват показатели за оценка на националното и лично благосъстояние, политико-управленски фактори, качество на институционалната организация и обслужване, знанието, равнище на информационните технологии и информационното обслужване ефективност на законите и преодоляване на корупцията. Методика от нов тип, която отчита и тези аспекти на социалното развитие е разработена и от 1996 г. се прилага за повече от 200 държави - *The Worldwide Governance Indicators – WGI*. Интегрираният индекс по тази методика се изчислява от оценките по 6 стълба от информация, която се набира и обработва от 30 информационни източника. Крайната оценка обобщава 6 оценки в границите от (- 2,5) до (+ 2,5) по следните шест критерия: 1) гласност и подотчетност; 2) политическа стабилност и престъпност; 3) ефективност на правителството; 4) качество и действеност на държавното регулиране; 5) ефективност на законите; 6) степен на преодоляване на корупцията.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Комплексната оценка на икономическата безопасност е важен аналитичен инструмент, който дава възможност за относително точно измерване на социално-икономическото развитие на глобално и национално равнище. Сложният, многоаспектен характер на икономическата безопасност и нейната многокомпонентна структура, обаче, затрудняват избора на методически подход и аналитични инструменти. В научната литература се обсъждат множество модели, методики, системи от показатели с различна познавателна стойност, изградени върху основата на различен методологически подход. Всяка от трите сфери на устойчивото развитие (икономическа, социална и екологична) има свои *специфични метрики*, някои от които в различни метрични системи. Това предполага диференцирано разглеждане на методическите инструменти за тяхното измерване. Социалните индикатори имат важна функция – чрез тях се осъществява мониторинг върху посоката и дълбочината на социалната промяна в обществено-икономическото развитие. Дълбоката познавателна стойност на социалните индикатори се състои именно в това, че чрез тях се измерва и оценява дали и доколко се подобрява живота на хората при повишаващо се равнище на икономическата система.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Глазьев С.Ю., Основы обеспечения экономической безопасности страны – альтернативный реформационный курс // Русский экономический журнал № 1, 2007.
- [2] Да преобразим нашия свят: Програма за устойчиво развитие до 2030, С., МВНР, 2016.
- [3] Концепция за международна икономическа безопасност, Доклад на Генералния секретар на ООН, Документ ООН А/42/314 от 4 юни 1987.
- [4] Энциклопедический словарь /под ред. Ю. И. Аверьянова, М., Издательство Московского коммерческого университета, 2009.
- [5] Campbell A., The Sense of Well-Being in America: Recent Patterns and Trends. N.Y.: McGraw-Hill, 1981.
- [6] Galbraith J., The Affluent Society. Cambridge (Mass.), 1958; Forrester J., World Dynamics, N.Y., 1971.
- [7] Economic Security for a better World, International Labor Office, Washington Brookings Institution Press, 2004.
- [8] Economics and National Security, A History of Their Interaction /ed. by C. B. Goodwin Durnham, London, Duke University Press, 1991.
- [9] European Commission (2001a) A sustainable Europe for a better world: A European Union strategy for sustainable development. Communication from the Commission. Brussels, 15 May 2001.
- [10] Kirshner J., Political Economy in Security Studies after the Cold War // Review of International Political Economy, 2011, № 2 (6).
- [11] Murdoch C., Economic factors as objects of security: Economics, security and vulnerability, Economics issues & national security, Laurence, 2009.
- [12] Meddison A., The World Economy, OECD, 2009.
- [13] Our Common Future/ Brundtland Report (1987), United Nations World Commission on Environment and Development.
- [14] Yong J., Economic Security: Redressing Imbalance // Review of International Political Economy, 2010, № 1 (5)
- [15] <http://www.worldbank.org/en/research>